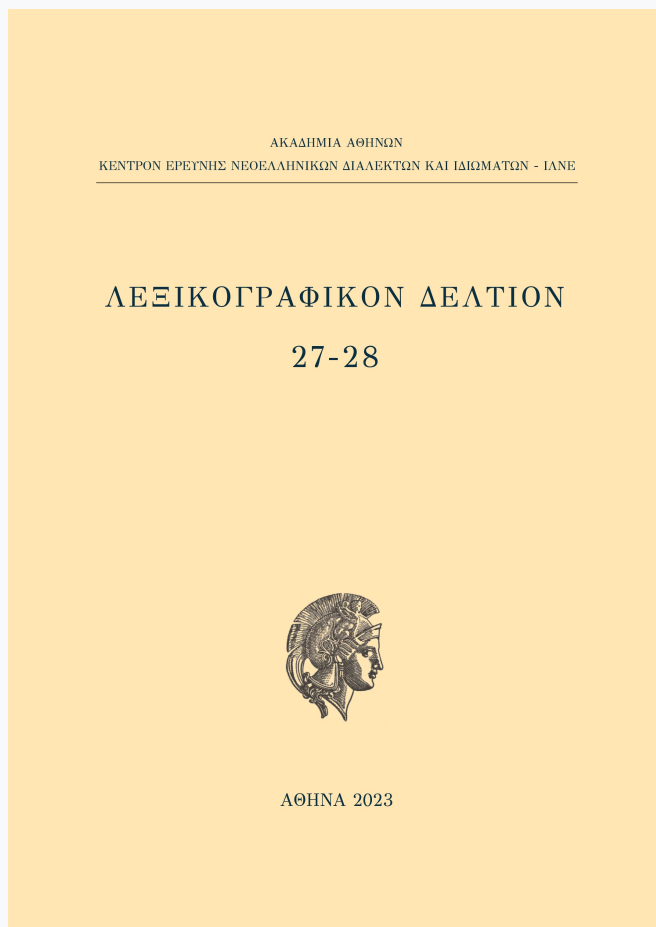

Lexicographic Bulletin

Vol 27 (2023)

Lexicographic Bulletin

**Απόψεις περί ετυμολογίας και κοινωνικές
αναπαραστάσεις στη σύγχρονη Ελλάδα**

Stamatis Beis, Olga Pateraki

doi: [10.12681/ld.38011](https://doi.org/10.12681/ld.38011)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ - ΙΛΝΕ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

27-28

ΑΘΗΝΑ 2023

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

27-28

Λ Ε Ξ Ι Κ Ο Γ Ρ Α Φ Ι Κ Ο Ν Δ Ε Λ Τ Ι Ο Ν 27-28

© Copyright 2023: Ακαδημία Αθηνών
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ
ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ-ΙΛΝΕ
ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ
Αλεξάνδρου Σούτσου 22, 106 71 Αθήνα
<http://www.academyofathens.gr/el/research/centers/greekdialects>

Επιμέλεια έκδοσης:
ΙΩ ΜΑΝΩΛΕΣΣΟΥ, Διευθύνουσα
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ, Ερευνήτρια
ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΜΕΡΤΥΡΗΣ, Ερευνητής

LEXICOGRAPHIC BULLETIN 27 - 28

© Copyright 2023: Academy of Athens
RESEARCH CENTRE FOR MODERN GREEK DIALECTS – ILNE
OF THE ACADEMY OF ATHENS
Alexandrou Soutsou 22, Athens 106 71
<http://www.academyofathens.gr/el/research/centers/greekdialects>

Volume editors:
IO MANOLESSOU, Acting director
GEORGIA KATSOUДА, Researcher
DIONYSIOS MERTYRIS, Researcher

ISSN: 0400-9169
e-ISSN: 2945-2759

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΕΡΕΥΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΩΝ ΚΑΙ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ -ΙΑΝΕ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

27-28

ΑΘΗΝΑ 2023

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Περιεχόμενα.....	7-8
Πρόλογος.....	9-10
†Peter Mackridge, <i>Αθησαύριστο λεξιλόγιο από τον Σάραχο του Πόντου: από την αυτηκοΐα (δεκαετία του 1980) στα κατάλοιπα του Ι. Παρχαρίδη (1876)</i>	11-64
Μαρία Βραχιονίδου, <i>Ντε, ντεμέκ, μπάρεμ, εμ ... εμ: Τουρκικά δάνεια ως πραγματολογικοί δείκτες στην κοινή νέα ελληνική και τις διαλέκτους</i>	65-92
Γεωργία Κατσούδα, <i>Αξιοποιώντας το σημασιολογικό κριτήριο στην ετυμολογική έρευνα: επανετυμολογήσεις του κοινού νεοελληνικού λεξιλογίου</i>	93-110
Νικόλαος Κονομής, <i>Ετυμολογικές σημειώσεις του κυπριακού ιδιώματος (μνήμη Κυριάκου Χατζιωάννου)</i>	111-134
Μαγδαληνή Κωνσταντινίδου, <i>Το ιδίωμα της νήσου Λέρου (Δωδεκανήσου)</i>	135-230
Ιώ Μανωλέσσου & Νικόλαος Παντελίδης, <i>Από την ιστορία της τσακωνικής διαλέκτου: μία νέα άγνωστη πηγή</i>	231-250
Διονύσιος Μερτύρης, <i>The loss of the partitive genitive in Greek</i>	251-282
Σταμάτης Μπέης & Όλγα Πατεράκη, <i>Απόψεις περί ετυμολογίας και κοινωνικές αναπαραστάσεις στη σύγχρονη Ελλάδα</i>	283-298
Ελένη Παπαδοπούλου, <i>Όψεις του διαλεκτικού λεξιλογίου γύρω από την ψυχονοητική μειονεξία</i>	299-316
Συμεών Τσολακίδης, <i>Ρηματική υποκατάσταση στις διαλέκτους του εσωτερικού της Μικράς Ασίας</i>	317-334
Γεώργιος Τσουκνίδας & Γεώργιος Χαιρετάκης, <i>Η σύνθεση σε ιδιώματα της Φθιώτιδας</i>	335-353

<i>Διαλεκτική λεξικογραφία: ελληνική βιβλιογραφία (II)</i> (Γ. Κατσούδα)	355-379
<i>Νεκρολογίες</i>	
Δικαίος Β. Βαγιακάκος (1915-2016) (Σ. Τσολακίδης).....	381-414
Νικόλαος Γ. Κοντοσόπουλος (1929-2020) (Χ. Καραντζή).....	415-433
Δημήτριος Α. Κρεκούκας (1919-2019) (Δ. Γκαραλιάκος)..	435-444
<i>Πίνακας λέξεων</i>	445-457

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΛΛΑΔΑ

Σταμάτης Μπέης¹ - Όλγα Πατεράκη²
Ακαδημία Αθηνών¹, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο²

ABSTRACT

The subject of this paper concerns the recent growth of the so-called ‘pseudo-scientific’ etymology in Modern Greek and the social representations which reflect various beliefs and social tendencies. These representations are based upon a discourse on the collective and political identity of a nation-state, a characteristic excessively developed nowadays in Eastern Europe. For this purpose, we will classify our data according to: a) the criterion of a partial adoption of scientific methodology; and b) the ideological and/or political stakes which underlie this type of etymologizing. We will also try to: a) highlight, through their argumentation, the underlying beliefs (Sériot, Bulgakova & Eržen 2008); b) address the issue of the reception of these views within 21st c. Greek society and the Greek academic community.

Λέξεις-κλειδιά: *ετυμολογία, παρετυμολογία, ονοματοποιία, μετωνυμία, κοινωνιογλωσσολογία*

1. Ορισμοί - Θεωρητικό πλαίσιο

Η *παρετυμολογία*, σύμφωνα με πολλούς μελετητές, είναι ο μη-χανισμός αναλογικής αλλαγής με ψυχολinguιστικές και κοινωνιογλωσσικές προεκτάσεις, που οδηγεί στην εσφαλμένη σύνδεση μιας λεξικής μονάδας με μια άλλη με αποτέλεσμα τη μεταβολή στη μορφή και/ή στη σημασία αυτής και με στόχο τη μορφοσημσιολογική διαφάνεια (βλ. π.χ. Förstemann 1852, Palmer 1882, Orr 1953, Mayer 1962, Baldinger 1973, Olschansky 1996, Bauer 2006, Michel 2015 και για την ελληνική γλώσσα Χατζιδάκις 1915-1916: 172-173, Μωυσιάδης 2005: 250-254, Μωυσιάδης & Κατσούδα 2011, Φλιάτουρας 2017).

Ο όρος αυτός δύσκολα διακρίνεται από τον όρο *λαϊκή ετυμολογία* (*étymologie populaire*) που είναι πιο διαδεδομένος στη διεθνή απ' ό,τι στην ελληνική βιβλιογραφία. Ο όρος *λαϊκή ετυμολογία* (*Volksetymologie*), πρωτοχρησιμοποιήθηκε από τον Förstemann (1852) και αφορά στη σύνδεση δύο λεξικών ενότητων που δεν έχουν καμία ιστορικά τεκμηριωμένη μορφολογική και σημασιολογική σύνδεση. Η *λαϊκή ετυμολογία* περιλαμβάνει τη συγχρονική σύνδεση ή την ταύτιση λεξικών τύπων χωρίς διαχρονικό υπόβαθρο, χωρίς δηλαδή επιστημονική ετυμολογική βάση, καθώς και την ομαδοποίηση λέξεων με βάση το γλωσσικό αίσθημα των ομιλητών και όχι σύμφωνα με την επιστημονική, γλωσσολογική ανάλυση (Béguelin 2002: 1, Geeraerts 2002: 8, Μωυσιάδης & Κατσούδα 2011: 351). Πρόσφορους στόχους της λαϊκής ετυμολογίας αποτελούν συχνά τα δάνεια, οι λόγιες λέξεις, τα σύνθετα και τα κύρια ονόματα, ενώ η λεξικογραφική έρευνα δείχνει ότι ορισμένοι παρασυνδεδεμένοι τύποι καθιερώνονται στο κοινό λεξιλόγιο, όταν ατονήσει η ιστορική αρχή τους (Bebermeyer 1974: 163, Reichler-Béguelin 2000: 5).

Όταν ενεργοποιείται η *λαϊκή ετυμολογία*, δύο βασικά μέρη διαδραματίζουν ιδιαίτερο ρόλο: το ισχυρό ή επάγον στοιχείο, το οποίο προκαλεί τη μεταβολή και το ασθενές ή επαγόμενο, το οποίο υφίσταται την επίδραση (Μωυσιάδης 2005: 252-53). Η ετυμολογία των λέξεων εξηγείται βάσει απλών τυπικών ομοιοτήτων, που είναι εμφανείς στη γλώσσα αφετηρίας ή και σε άλλες γλώσσες, χωρίς εφαρμογή της αυστηρής μεθοδολογίας της φιλολογικής και της γλωσσολογικής επιστήμης. Πρόκειται για μια αναλογική διαδικασία, σύμφωνα με την οποία, αυτός που την εφαρμόζει, συνδέει μια λέξη ή φράση που δε γνωρίζει καλά με μία άλλη λέξη ή φράση που του είναι περισσότερο

κατανοητή, χωρίς απαραίτητα να υπάρχει πραγματική σχέση μεταξύ των λέξεων και των φράσεων. Δηλαδή εν ολίγοις, η *λαϊκή ετυμολογία* έχει την ιδιαιτερότητα να φέρνει κοντά δύο λεξικές ενότητες που δεν έχουν καμία ιστορικά αποδεδειγμένη μορφολογική και σημασιολογική σύνδεση.

Ο όρος «*λαϊκή*» έρχεται σε αντίθεση με τον όρο «*επιστημονική*» και το κοινωνιο-γλωσσολογικό περιεχόμενό του εμπεριέχει απαξιωτικές και υποτιμητικές έννοιες, σύμφωνα με ορισμένους συγγραφείς. Χαρακτηρισμένη συχνά ως «*ψευδής*», η *λαϊκή ετυμολογία* βρίσκεται στους αντίποδες της επιστημονικής και μεθοδικής ετυμολογίας, η οποία βασίζεται σε μία ευρεία τεκμηρίωση που σκοπό έχει να εδραιώσει τον ιστορικό σύνδεσμο μεταξύ λέξεων και σημασιών. Η *λαϊκή ετυμολογία* δε στοχεύει στη διαχρονική αλήθεια (Béguelin 2002: 1-2), αλλά αποτελεί έργο εκείνων που «*επιδιώκουν να γράψουν την ιστορία χωρίς αρχεία*», εκείνων που προσπαθούν να οργανώσουν τις λεξικές ενότητες, στις οποίες αναφέρονται, σύμφωνα με ένα σχεδιασμό που στοχεύει σε ένα «*συμβολικό κέρδος*». Για την επίτευξη αυτού του στόχου χρησιμοποιούν οποιοδήποτε διαθέσιμο μέσο, εκτός από την επιστημονική έρευνα (Chauveau 1994).

Τα όρια μεταξύ *λαϊκής* και *επιστημονικής* ετυμολογίας είναι ενίοτε δυσδιάκριτα, στο βαθμό που ο μελετητής που προσπαθεί να αποδώσει την ετυμολογία μιας λέξης έχει από την αρχή μια διαφορούμενη επιστημολογική θέση. Είναι πρώτα ομιλητής της μητρικής του γλώσσας, την οποία γνωρίζει με τρόπο ασυνείδητο και ενστικτώδη, και γι' αυτό είναι δύσκολο να είναι αντικειμενικός μάρτυρας, αποστασιοποιημένος από προκαταλήψεις και προσωπικές προτιμήσεις για τη γλωσσική πραγματικότητα που τον περιβάλλει. Πρέπει να είναι ταυτόχρονα παρατηρητής και εξωτερικός κριτής για κάτι στο οποίο συμμετέχει ο ίδιος από μέσα. Έτσι κάποιες επιστημονικές ετυμολογικές αναλύσεις μπορεί να πραγματοποιηθούν με τρόπο που θυμίζει την πρακτική της *λαϊκής ετυμολογίας*, με διαισθητικές εικασίες, σύμφωνα με κοινωνικο-πολιτισμικές ή ιδεολογικές προκαταλήψεις (Béguelin 2002: 1-2).

Από την άλλη πλευρά, αυτό που αποκαλείται συχνά στην σχετική βιβλιογραφία «*ψευδο-επιστημονική ετυμολογία*» αποτελεί ένα είδος *συνειδητής ρυθμιστικής παρετυμολογίας*, μια συγκεκριμένη υποκατηγορία της παρετυμολογίας σύμφωνα με τη διάκριση του Φλιάτουρα (2017: 35). Πρόκειται για την

εσφαλμένη μη περιπαικτική ετυμολογική προσέγγιση που έχει ένα σαφή ιδεολογικό προσανατολισμό, όπως π.χ. την προσπάθεια ετυμολόγησης ξένων δανείων της νέας ελληνικής από μια υποτιθέμενη ελληνική λέξη προέλευσης ή ακόμα τη λανθασμένη απόδοση ελληνικής προέλευσης σε κοινές λέξεις της αγγλικής και άλλων διαδεδομένων ευρωπαϊκών γλωσσών. Σε αυτή την παρουσίαση θα περιοριστούμε στην εξέταση πρόσφατων αντιπροσωπευτικών περιπτώσεων τέτοιου τύπου ετυμολόγησης στον ελληνικό χώρο. Το φαινόμενο εμφανίζεται όλο και συχνότερα αυτό το διάστημα στην Ελλάδα και η εξήγηση πρέπει να αναζητηθεί στους πολιτικούς, κοινωνικούς αλλά και οικονομικούς παράγοντες που ευνοούν την εμφάνιση, η μελέτη των οποίων ξεπερνά τα όρια της εργασίας αυτής.

Ενώ η *λαϊκή ετυμολογία* αντικατοπτρίζει ένα κοινό γλωσσικό ένστικτο ενός μέσου ομιλητή αντιμέτωπου με την μορφολογική/σημασιολογική αδιαφάνεια, η λεγόμενη *ψευδο-επιστημονική ετυμολογία* έχει σαφείς ιδεολογικές προεκτάσεις. Όπως θα δούμε παρακάτω, πολλοί υποστηρικτές της αρνούνται την ιστορική εξέλιξη, νοιώθουν απαξιωμένοι από την δόκιμη επιστήμη στην οποία ασκούν έντονη κριτική, πιστεύουν στη γραμμική εξέλιξη της γλώσσας, αρνούνται μια κοινή προέλευση των γλωσσών, με λίγα λόγια, υπηρετούν μια *επιστήμη της άρνησης* (science du refus). Στο παρόν άρθρο θα επιχειρηθεί η τυποποίηση και θεωρητική ερμηνεία του τύπου αυτού ετυμολόγησης, με βάση συγκεκριμένες περιπτώσεις και γενικά γνωρίσματα όπως έχουν εντοπιστεί στη διεθνή βιβλιογραφία.

2. Διαγνωστικά κριτήρια

Η ετυμολόγηση αυτού του τύπου δεν διαθέτει μια συγκεκριμένη και στέρεη μεθοδολογία, και βασίζεται κυρίως σε επιφανειακές λεξικές ομοιότητες. Κάποια από τα κριτήρια που έχουν περιγραφεί από την Beguélin (2002: 2) στο πλαίσιο της παρετυμολογίας, συμπίπτουν με την περιγραφή της λεγόμενης *ψευδο-επιστημονικής ετυμολογίας* (étymologie pseudo-savante).

- 1) *Εξήγηση του αγνώστου μέσα από το γνωστό* (Beguélin 2002: 2). Το κριτήριο αυτό ταυτίζεται με τον μηχανισμό της *εικονικότητας* (iconicity), κατά τον οποίο η εγγύτητα οδηγεί σε επανερμηνεία ενός αδιαφανούς τύπου, ώστε να ταιριάζει με υλικό οικειότερο στους ομιλητές (Coates 1987: 319–40).

- 2) Ομοφωνία, δηλαδή φωνητική συσχέτιση μεταξύ λέξεων που παρουσιάζουν παρόμοια ή και ίδια καμιά φορά φωνητική μορφή (Beguélin 2002: 2).
- 3) Δημιουργία λέξεων βάσει ήχων, οι ονοματοποιήσεις (π.χ. οι λέξεις *κουκού*, *φρουφρού*, *τσακίζω*, *νιάου*, *κλακ* κλπ. έχουν ονοματοποιητική προέλευση).
- 4) Ερμηνεία μέσω μετωνυμίας (ανοίγω τα μάτια = είμαι προσεκτικός), δηλ. σημασιολογική συγγένεια των λέξεων.

Ο Σαραντάκος (2007: 67) έχει συγκεντρώσει και σχολιάσει ενδεικτικές περιπτώσεις τέτοιας ετυμολόγησης, ιδίως από την αγγλική γλώσσα στην οποία αποδίδεται αρχαιοελληνική προέλευση. Για παράδειγμα:

-Αγγλ. *teacher* ‘διδάσκων, δάσκαλος’ και αρχ. ελλ. *τίτθη* ‘τροφός’: Στην πραγματικότητα, η λέξη *teacher* ανάγεται στην ΠΙΕ ρίζα **deik-* “δεικνύω, αποδεικνύω” (Etymonline, λήμμα: *teacher*), ενώ η λέξη *τίτθη* προέρχεται από μία άλλη ινδοευρωπαϊκή ρίζα **dhē-* ή **d^heh₁-i* “ρουφώ, εκμυζώ, θηλάζω” (Chantraine 1968: 436; Beekes 2010: 548). Εδώ πρόκειται για την εφαρμογή των δύο προαναφερθέντων κριτηρίων: της εξήγησης του αγνώστου (αγγλική γλώσσα) μέσα από το γνωστό (ελληνική γλώσσα) και της μετωνυμίας (*δάσκαλος* =αυτός που “τρέφει” πνευματικά).

-Αγγλ. *bear* ‘φέρω’ και ελλ. *φέρω*: Εδώ η αγγλική λέξη προέρχεται από την ΠΙΕ ρίζα **bher-*, ‘φέρω στον κόσμο, γεννώ’ (Etymonline, λ. *bear*) και έχει την ίδια σημασία με την ελληνική (Chantraine 1977: 1191). Το εντυπωσιακό στοιχείο είναι ότι ο συγγραφέας τονίζει πως η αγγλική λέξη προέρχεται από την ελληνική γλώσσα χωρίς να αναφέρει την κοινή καταγωγή των δύο γλωσσών. Το κριτήριο που συναντάμε εδώ είναι της εξήγησης του αγνώστου μέσα από το γνωστό (ελληνική) και συνάδει με την άγνοια της ιστορίας και της πρώτης εμφάνισης της λέξης.

-Αγγλ. *daddy* ‘μπαμπάς’ και ομηρ. *τέττα* ‘φιλική προσφώνηση νεότερου προς μεγαλύτερο στην ηλικία άνθρωπο’. Σε αυτή την περίπτωση, παραβλέπεται η ομοιότητα με τις λέξεις συγγενών ευρωπαϊκών γλωσσών με παρόμοια σημασία π.χ. με τη λέξη *tata* της λατινικής, *tad* της ουαλικής, *daid* της ιρλανδικής, και *σερβικής*, *tate* της βουλγαρικής, *tète* της λιθουανικής. Σύμφωνα με τους Friedrich (1935: 209) και Γεωργακά (1947-1948: 205) οι λέξεις αυτές προέρχονται από την νηπιακή γλώσσα, χωρίς εξάρτηση της μιας γλώσσας από την άλλη.

-αγγλ. *doll* ‘κούκλα’ και ελλ. *είδωλο*: Τα ετυμολογικά λεξικά της αγγλικής συμφωνούν ότι η λέξη *doll* είναι υποκοριστικό του κύριου ονόματος *Dorothy* (η τροπή /r/ > /l/ είναι κοινή στα υποκοριστικά π.χ.: *Moll* < *Mary*, *Sally* < *Sarah*). Η λέξη αυτή χρησιμοποιήθηκε ως γυναικείο χαϊδευτικό και μετά ως δηλωτικό της κούκλας, του παιχνιδιού δηλαδή. Στην πραγματικότητα η λέξη *doll* είναι όντως ελληνικής προελεύσεως, αλλά προέρχεται από μια άλλη ελληνική λέξη: το όνομα *Δωροθέα*, που πέρασε στην αγγλική γλώσσα με τον τύπο *Dorothy*, και όχι από τη λέξη *είδωλο* (Etymonline, λ. *doll*). Η περίπτωση αυτή είναι χαρακτηριστική του κριτηρίου της εξήγησης του αγνώστου από το γνωστό, όπου το γνωστό είναι η πρώτη ελληνική λέξη που έρχεται στο μυαλό, λόγω φωνητικής ομοιότητας, και όχι η πραγματική, όντως ελληνική, λέξη προέλευσης, γιατί κάτι τέτοιο θα προϋπέθετε τη γνώση του αγνώστου, δηλαδή της ιστορίας της αγγλικής γλώσσας.

Τα κριτήρια της φωνολογικής συσχέτισης και της εξήγησης του αγνώστου από το γνωστό είναι τα πλέον συνηθισμένα κριτήρια της διάκρισης της Béguelin (2002), τα οποία ισχύουν σχεδόν για όλες τις περιπτώσεις ετυμολογήσεων τέτοιου τύπου.

Άλλωστε ως συνήθης της παρετυμολογίας γενικότερα θεωρείται η φωνολογική συσχέτιση και συγκεκριμένα η ομοιότητα και ως προαιρετική η σημασιολογική συσχέτιση που ταυτίζεται με την μετωμυμία. Απαραίτητη δηλαδή προϋπόθεση για την ενεργοποίηση (motivation) της διαδικασίας είναι η φωνητική εγγύτητα, χωρίς την οποία, είναι αδύνατη η παρασύνδεση. Η σημασιολογική σχέση παίζει ενισχυτικό ή υστερογενή ρόλο (Haiman 1980, Μωυσιάδης 2005: 253-254, Μωυσιάδης & Κατσούδα 2011: 351, Michel 2015: 1008-1009, 1013-1015). Η φωνολογική συσχέτιση προσφέρεται για τη συσχέτιση ομόηχων λέξεων διαφορετικών γλωσσών όπως είδαμε στις παραπάνω λέξεις της αγγλικής, στις οποίες αποδίδεται εσφαλμένα ελληνική προέλευση, όπως π.χ. στα παραπάνω *teacher/τίτθη*, *doll/είδωλο*.

Διαφορετική είναι η περίπτωση των αγγλ. λέξεων *bear* και *daddy*, εφόσον οι σημασίες αυτών των αγγλικών λέξεων σχεδόν ταυτίζονται με των ελληνικών. Και ενώ όλες προέρχονται από κοινές ρίζες, αυτό παραβλέπεται ή αγνοείται. Έτσι συχνά συγχρίνονται λέξεις ομόρριζες (cognate) στην αγγλική και την ελληνική γλώσσα, οι οποίες αν και ανάγονται σε απώτερη κοινή ρίζα, αντιμετωπίζονται ως αν να ήταν η ελληνική πηγή της

αγγλικής γλώσσας, σαν να υπήρξε δηλαδή δανεισμός και όχι κοινή προέλευση. Αυτό υποδηλώνει μια γενικότερη απόρριψη της ίδιας της έννοιας της γενετικής συγγένειας γλωσσών που καθρεφτίζεται στις συστηματικές φωνολογικές και μορφολογικές ομοιότητες (Χαραλαμπίκης 1997: 243-245), όπως και των βασικών αρχών του φαινομένου της επαφής γλωσσών και δανεισμού (language contact), καθώς δεν συνειδητοποιείται ότι μαζικός δανεισμός βασικού λεξιλογίου σε γλώσσες τόσο απομακρυσμένες τοπικά και χρονικά δεν είναι φύσει δυνατός.

Τέτοιες απόψεις θυμίζουν την μη αποδεκτή σήμερα θέση του Trubetzkoy (1939) κατά τον οποίο οι ινδοευρωπαϊκές γλώσσες δεν αποτελούν οικογένεια με την γενετική έννοια και δεν υπάρχει κοινή καταγωγή μεταξύ των λαών που τις μιλούσαν, αλλά δημιουργήθηκαν με τη γλωσσική επαφή και σύγκλιση μεταξύ γλωσσών που είχαν αρχικά διαφορετική προέλευση. Πρόκειται για μια άποψη που εντάσσεται στο πρότυπο της θεωρίας της διάδοσης (diffusionisme), σύμφωνα με την οποία, οι ομοιότητες μεταξύ γλωσσών οφείλονται στην επαφή μεταξύ τους και όχι στην κοινή τους προέλευση (Sériot κ.ά. 2008: 154). Το πρότυπο αυτό έχει ιδιαίτερη απήχηση στον ελληνικό χώρο, γιατί ενισχύει το ιδεολόγημα της μοναδικότητας της ανάδελφης ελληνικής γλώσσας, που δεν έχει γενετική σχέση με άλλες αλλά οι τυχόν ομοιότητες της με αυτές προέρχονται από την ακτινοβολία της και την επίδραση της επάνω τους ως γλώσσας υψηλού κύρους.

Με την ίδια λογική, το κριτήριο της ονοματοποιίας σχετίζεται με την πάγια άρνηση αποδοχής της βασικής αρχής της γενικής γλωσσολογίας που διατύπωσε ο Saussure (1916: 100) σχετικά με τη συμβατικότητα του γλωσσικού σημείου. Κατά συνέπεια, υπάρχει η πεποίθηση ότι υφίσταται φυσική και αιτιολογημένη σχέση ανάμεσα στο σημαίνον και το σημαινόμενο, γι' αυτό και πολλές λέξεις ετυμολογούνται εσφαλμένα με βάση ηχομιμήσεις (π.χ. πλοῦς από τον ήχο πλουτς του νερού).

3. «Γλωσσολογία του νέου παραδείγματος»

Εστιάζοντας στα επιχειρήματα δημοσιευμάτων όπου παρατίθενται ετυμολογήσεις αυτού του τύπου, και αφού εξέτασαν τις ιδεολογικές, πολιτικές και θρησκευτικές θέσεις τους, την εμμονή στην έννοια του έθνους, της παράδοσης, της συνέχειας, της γραμμικότητας και την άρνηση διαφοροποίησης, οι Sériot, Bulgakova & Eržen (2008: 150) τα παρουσίασαν με τον όρο

γλωσσολογία του νέου παραδείγματος (*linguistique du nouveau paradigme*), για να αποφύγουν αρνητικά φορτισμένους όρους. Βέβαια η γλωσσολογία του νέου παραδείγματος δεν είναι γλωσσολογία, στο βαθμό που δεν είναι επιστήμη που ακολουθεί με συνέπεια μια συγκεκριμένη μεθοδολογία. Δανείστηκε το όνομα της από ένα πολιτικό ρεύμα που διαμορφώθηκε αρχικά στη Φινλανδία και την Εσθονία και που αρνείται την ιστορικο-συγκριτική μέθοδο της γλωσσικής επιστήμης. Αποτελεί ένα σύνολο γλωσσικών απόψεων που διέπονται από κάποιες αρχές-πρότυπα, σύμφωνα με τους Sériot κ.ά. (2008: 154), όπως οι ακόλουθες:

Πρώτον, η πολυγένεση των ριζών (*poly-genèse radicale*), σύμφωνα με την οποία οι σύγχρονες γλώσσες υπήρχαν από πάντα, από την απαρχή της ιστορίας και ομιλούνται ακριβώς στις ίδιες περιοχές κατά τη διάρκεια των αιώνων. Πρόκειται για τις ρίζες λέξεων μιας αρχαίας αναγνωρισμένης γλώσσας, όπως η ελληνική. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση, οι λέξεις της νέας ελληνικής γλώσσας, ακόμα και αν δηλώνουν πρόσωπα και πράγματα ανύπαρκτα στην αρχαία Ελλάδα, προέρχονται από αρχαιοελληνικές ρίζες λέξεων.

Ενδεικτικά αυτής της περίπτωσης είναι τα παρακάτω παραδείγματα του Σαραντάκου (2007: 58). Η λέξη *καριοφίλι*, την οποία ο ποιητής Αριστοτέλης Βαλαωρίτης προτιμούσε να γράφει παρετυμολογικά ως *καρυοφύλλι*, παραπέμποντας σε *φυλλοκάρδια*, ενώ στην πραγματικότητα το όπλο ονομάστηκε έτσι γιατί είχε επάνω του χαραγμένο την εμπορική επωνυμία του ιταλικού εργοστασίου όπλων των αρχών του 19^{ου} αιώνα «Carlo e figli», δηλαδή «Κάρολος και υιοί» (Μπαμπινιώτης 2010: 635). Πιο περίπλοκη είναι η αμφισβήτηση της ιταλικής προέλευσης της λέξης *καπετάνιος* από τον Α.Ν. Γιάνναρη το 1900, και η απόδοση της από την μεσαιωνική ελληνική λέξη *κατεπάνω* 'τίτλος του πολιτικού ή στρατιωτικού διοικητή των θεμάτων, διοικητικών υποδιαιρέσεων και στη συνέχεια του διοικητή των ιταλικών επαρχιών τον 10^ο/11^ο αιώνα μ.Χ.' (Πλαχογιαννάκης 2001: 330). Στην πραγματικότητα, η λατινική λέξη *capitaneus* μαρτυρείται από τον 6^ο αι. μ.Χ. Από τη λέξη αυτή προέρχεται η βενετική λέξη *capitanio* ή *capitano*, από την οποία προέκυψε αργότερα η ελλ. λέξη *καπετάνιος* (Μπαμπινιώτης 2010: 630).

Δεύτερον, το πρότυπο της διάδοσης (*diffusionisme*), της απόκτησης κοινών γλωσσικών χαρακτηριστικών μέσω της

επαφής μεταξύ γλωσσών και όχι εξαιτίας κληρονομιάς από μια κοινή γλώσσα προέλευσης. Σε αυτή την περίπτωση, ότι είναι κοινό στην ελληνική και τις άλλες ινδοευρωπαϊκές γλώσσες αποδίδεται στην επίδραση της πολιτισμικά ανώτερης ελληνικής γλώσσας, στις άλλες κατώτερες γλώσσες μέσω της γλωσσικής επαφής (Αργυρόπουλος 2016: 16-22).

Το πρότυπο αυτό έρχεται σε αντίθεση με το αμέσως προηγούμενο. Το πρότυπο της πολυγένεσης των ριζών εφαρμόζεται για να αποδειχτεί η ανωτερότητα μιας γλώσσας (εν προκειμένω της ελληνικής) και δεν είναι αποδεκτό ότι υπήρξαν λεξικά δάνεια προς αυτήν μέσω επαφής με άλλες γλώσσες. Αντίθετα, σύμφωνα με το πρότυπο της διάδοσης, η επαφή με άλλες γλώσσες είναι αποδεκτή και έτσι προέκυψαν τα πολυάριθμα δάνεια ξένων γλωσσών από την ελληνική και μόνο από αυτήν. Τα πρότυπα αυτά χρησιμοποιούνται με μονοσήμαντη κατεύθυνση, από ή προς την υποτιθέμενη ανώτερη γλώσσα, με τρόπο που να αποδεικνύεται πάντα η ανωτερότητα της ελληνικής. Αυτή η αντίφαση αναδεικνύει την έλλειψη στιβαρής μεθοδολογίας που χαρακτηρίζει την προσέγγιση αυτή.

Τρίτον, η υποτιθέμενη φθορά (dégradation) των γλωσσών μέσω της γλωσσικής αλλαγής και της μεταβολής τους από ένα αρχικό εξιδανικευμένο στάδιο καθαρής γλώσσας. Σύμφωνα με αυτό το πρότυπο, οι γλώσσες που δανείζονται από την αρχαία ελληνική, αλλά και η ίδια η νέα ελληνική, αποτελούν παρεφθαρμένες μορφές σε σχέση με την εξιδανικευμένη αρχαία ελληνική.

Όπως τονίσαμε και παραπάνω, τα πρότυπα αυτά που εντάσσονται στην *ετυμολογία του νέου παραδείγματος* ακολουθούνται και από Έλληνες γλωσσολόγους. Η *γλωσσολογία του νέου παραδείγματος* αποτελεί μια «επιστήμη» της άρνησης, με κύρια χαρακτηριστικά τα ακόλουθα, τα οποία παρουσιάζονται συχνά σε σχετικά δημοσιεύματα:

Πρώτον, κριτική της επίσημης επιστήμης, που είναι εσφαλμένη, σε αντίθεση με την «ολοκληρωτικά νέα επιστήμη», με τη χρήση πορισμάτων που ανατρέπουν τις αποδεκτές από τη σύγχρονη επιστήμη θέσεις. Δεν είναι τυχαίο ότι, όταν εμφανίζονται απόψεις τέτοιου τύπου, εισάγονται συχνά με τη φράση: «Σύμφωνα με τα νέα δεδομένα,».

Δεύτερον, αναζήτηση της προέλευσης της εθνικής γλώσσας στα βάθη της ιστορίας, κατά την αρχαιότερη δυνατή περίοδο. Στην ελληνική περίπτωση, λόγω της μακραίωνης ιστορίας της

ελληνικής γλώσσας, το χαρακτηριστικό αυτό είναι ιδιαίτερα έντονο. Έτσι λοιπόν ευνοείται η αρχαία εις βάρος της νεότερης προέλευσης των περισσότερων λέξεων-δανείων της Νέας Ελληνικής, ενώ γίνεται προσπάθεια να βρεθεί αρχαιότερη προέλευση από την αρχαία ελληνική γλώσσα, δηλαδή από την ομηρική και την πρωτοελληνική. Για να δώσουμε ένα παράδειγμα από τον Σαραντάχο (2007: 71):

-αγγλ. *dollar* και ομηρ. *τάλαρος* ‘καλάθι’, του οποίου τη σημασία λανθασμένα εξειδικεύουν ως ‘καλάθι που χρησίμευε ως μονάδα μέτρησης για συναλλαγές’. Στην πραγματικότητα, η λέξη *dollar* προέρχεται από την ονομασία ασημένιων νομισμάτων που κόπηκαν από το μεταλλείο της κοιλάδας του Αγ. Ιωακείμ στην γερμανοκρατούμενη Βοημία και ονομαζόταν *Joachimsthal*, επομένως το ασημένιο νόμισμα ονομάστηκε *Joachimsthaler* και σε σύντμηση *thaler* ή *taler*. Από αυτό προέρχονται τα ονόματα νομισμάτων σε πολλές χώρες, μεταξύ των οποίων το αγγλ. *dollar* και τα ελλ. *τάλιρο* και *δολάριο* (Μπαμπινιώτης 2010, λήμματα *δολάριο*, *τάλιρο*).

Τρίτον, ένα σύνθημα μεθοδολογικό ατόπημα είναι η σύνδεση γλωσσών που ομιλούνται σε μακρινούς τόπους και χρονικά απομακρυσμένες περιόδους χωρίς άμεσες επαφές μεταξύ τους. Με την υιοθέτηση τέτοιων α-τοπικών και α-χρονικών ‘επαφών κυριαρχίας’ της ελληνικής, εύκολα μπορεί κανείς να την αναγάγει σε κατ’ εξοχήν πηγή και ρίζα των ευρωπαϊκών, και γιατί όχι όλων των γλωσσών του κόσμου.

4. Ο συμβολικός χαρακτήρας της ελληνικής γλώσσας

Το ερώτημα που τίθεται είναι γιατί επιβιώνουν αυτού του τύπου οι αντιλήψεις στην Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα. Σύμφωνα με την Σελλά (2006: 152-153), σε τέτοιες περιπτώσεις, η γλώσσα έχει δύο λειτουργίες: από τη μια πλευρά, οι ομιλητές της βρίσκουν ένα σύνδεσμο με το παρελθόν, που τους επιτρέπει να αναπτύξουν ένα αίσθημα αλληλεγγύης μεταξύ τους, και από την άλλη, τους διαφοροποιεί από αλλόγλωσσες ομάδες. Στην πραγματικότητα, η γλώσσα συνδέεται με την εθνική συνείδηση, συμβάλλοντας στην αλληλεγγύη μεταξύ των μελών ενός έθνους, αλλά δεν είναι ο μοναδικός παράγοντας που επιτρέπει τη δημιουργία εθνικής συνείδησης.

Το ιστορικό βάρος της νέας ελληνικής γλώσσας, δηλαδή η σχέση της με την αρχαία γλώσσα και πολιτισμό, αποτελεί

ιδιαιτερότητα που ενισχύει τις παρετυμολογικές προσπάθειες στην Ελλάδα. Ο εθνικός μύθος του σύγχρονου ελληνικού κράτους συνίσταται στην εξιδανίκευση της ιστορικής συνέχειας της Ελλάδας και στην άρνηση της ύπαρξης μιας περιόδου μεταξύ της αρχαιότητας και της σημερινής εποχής, καθώς και την άρνηση των γλωσσικών συνεπειών αυτής της περιόδου, που απορρέουν από τις κατακτήσεις και τις επαφές με ξένους λαούς και τις αναπόφευκτες ξένες γλωσσικές επιδράσεις στη νέα ελληνική. Η αποδοχή ακραίων εκδοχών του εθνικού μύθου οδηγεί στην απόρριψη της πιθανότητας ύπαρξης λέξεων ξένης προέλευσης και σε απόπειρες εντοπισμού για κάθε ξενόγλωσσο δάνειο μιας ανύπαρκτη αρχαιοελληνικής προέλευσης. Οι αναπαραστάσεις τους είναι μέρος του γενικότερου λόγου για τη συλλογική και πολιτική ταυτότητα ενός έθνους, που λαμβάνει ιδιαίτερα μεγάλες διαστάσεις στην Κεντρική και την Ανατολική Ευρώπη. Η Ελλάδα, χωρίς αμφιβολία, εντάσσεται σε αυτή την ομάδα κρατών, τα οποία προέκυψαν από τη διάλυση της Οθωμανικής, της Αυστρο-ουγγρικής και της Ρωσικής Αυτοκρατορίας και αναπτύχθηκαν ως κρατικές οντότητες τον 19^ο και τον 20^ο αιώνα, σε μια περίοδο πολέμων και αλλαγών συνόρων. Σε αυτές τις χώρες, το πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας συνδέεται με την αναζήτηση ένδοξου παρελθόντος (Sériot κ.ά. 2008: 150).

Αυτά τα στοιχεία συλλογικής και πολιτικής ταυτότητας υποποφώσκουν και στο γνωστό γλωσσικό ζήτημα στην Ελλάδα, το οποίο αποτέλεσε αναπόσπαστο μέρος του γενικότερου ζητήματος της εθνικής συνείδησης (Φραγκουδάκη 2001: 104). Είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι παρόμοιο σκεπτικό εμφανίζεται και στη διαμάχη μεταξύ δημοτικής και καθαρεύουσας, το γνωστό γλωσσικό ζήτημα. Στην Ελλάδα παρατηρείται η διαχρονική διαμάχη για την καθιέρωση της επίσημης νεοελληνικής γλώσσας ανάμεσα στους οπαδούς της καθαρεύουσας, σύμφωνα με τους οποίους η νέα ελληνική είναι μια αλλοιωμένη μορφή της αρχαίας ελληνικής, και στους οπαδούς της δημοτικής, σύμφωνα με τους οποίους η νέα ελληνική αποτελεί τη φυσική εξέλιξη της αρχαίας ελληνικής. Οι υποστηρικτές της καθαρεύουσας εστιάζουν στη γειννίαση της νεοελληνικής με την κλασική αρχαία ελληνική, ενώ οι δημοτικιστές στη προέλευσή της από την αρχαία ελληνική, τονίζοντας τη φυσική εξέλιξή της.

Αν και αντιτιθέμενοι, οι υποστηρικτές τόσο της καθαρεύουσας όσο και της δημοτικής συγκλίνουν στο σημείο της

“αυθεντικότητας” της μιας ή της άλλης γλώσσας, δηλαδή της αυθεντικότητας της εθνικής ταυτότητας ως μόνης “ελληνικής” αξίας που τυγχάνει διεθνούς αναγνώρισης από τους ισχυρούς του κόσμου. Σε κάθε καμπή της κοινωνίας και σε κάθε περίοδο κρίσης των αξιών αναζητείται η συγγένεια με την αρχαιότητα, με συνδυαστικό κρίκο μεταξύ παρόντος-παρελθόντος την αυθεντικότητα της γλώσσας. Όσο πιο κοντά είναι οι νεοέλληνες στη γλώσσα των αρχαίων προγόνων τους, τόσο πιο “αυθεντικοί” είναι, συνεπώς άξιοι σεβασμού από τους άλλους λαούς. Έτσι, παρ’ όλη τη διαφορετική εθνική και πολιτική τους ιδεολογία, και οι δύο πλευρές της γλωσσικής διαμάχης επιθυμούν τη σύνδεση με την κλασική αρχαιότητα, που τους προσδίδει κύρος, σοβαρότητα και ακτινοβολία (Φραγκουδάκη 2001: 104-105).

Αυτό που είναι αξιοπερίεργο, είναι ότι οι οπαδοί της λεγόμενης ψευδο-επιστημονικής ετυμολογίας ασχολούνται λιγότερο με το υπαρκτό στις μέρες μας πρόβλημα της άκριτης εισαγωγής ξένων λέξεων για τη δήλωση εννοιών που θα μπορούσαν να αποδοθούν από την ελληνική. Στο πλαίσιο αυτής της μελέτης, δεν μπορεί να απαντηθεί το ερώτημα γιατί δεν αρκούνται στην ανάδειξη του πραγματικού ένδοξου παρελθόντος με την παρουσίαση της εντυπωσιακά μεγάλης λίστας λέξεων που πέρασαν από την ελληνική σε ξένες γλώσσες, αλλά προσπαθούν να αποδώσουν στη ελληνική όλο και περισσότερες λέξεις άλλων γλωσσών που αποδεδειγμένα δεν προέρχονται από την ελληνική. Δεν μπορεί να απαντηθεί επίσης το ερώτημα γιατί δεν υπάρχει καμιά αντίδραση στην υποχώρηση αυτής της τόσο ένδοξης ελληνικής γλώσσας με την μαζική εισβολή της αγγλικής, όχι μόνο στον εμπορικό λόγο, αλλά και σε δημόσιες δράσεις. Αυτό συμβαίνει, γιατί το συμβολικό και η εικονική πραγματικότητα έχουν πολλές φορές μεγαλύτερη αξία από το πραγματικό.

Η αναμφισβήτητη επίδραση της ελληνικής, που δάνεισε ένα μεγάλο αριθμό λέξεων, κυρίως λόγιων και επιστημονικών, σε άλλες γλώσσες, δημιουργεί ένα πλαίσιο εξαιρετικά ευνοϊκό για την ανάπτυξη της λεγόμενης ψευδο-επιστημονικής ετυμολογίας, όπου τα ανάλογα επιχειρήματα, ακόμα και αν είναι αναληθή, είναι πιο εύκολο να διατυπωθούν. Το μυθικό παρελθόν της ελληνικής γλώσσας εμπνέει ακόμα και μη Έλληνες συγγραφείς, που υποστηρίζουν την ανύπαρκτη αρχαία ελληνική προέλευση κάποιων λέξεων διαφορετικών γλωσσών, όπως στην

περίπτωση της Εβραϊκής (Jahuda 1982) ή και των πολυνησιακών γλωσσών (Josephson 1987).

Από την άλλη μεριά, είναι πολλοί οι γλωσσολόγοι που εκφράζουν τις αντιρρήσεις τους για τις μελέτες που εντάσσονται στο πλαίσιο της παρετυμολογίας και της ψευδο-επιστημονικής ετυμολογίας, όμως αυτοί περιορίζονται στο ακαδημαϊκό περιβάλλον. Οι κριτικές αντιδράσεις είναι πιο περιορισμένες στον Τύπο, στα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας και στον λόγο των πολιτικών. Αντίθετα, οι περιπτώσεις ελληνοκεντρικής παρετυμολόγησης παρουσιάζονται συχνά στον δημόσιο λόγο, καθώς στην ουσία θεραπεύουν μια ψυχολογική ανάγκη: την απάλυνση του πληγωμένου αισθήματος εθνικής συνείδησης και υπερηφάνειας.

5. Συμπεράσματα

Ο συμβολικός χαρακτήρας της νέας ελληνικής γλώσσας που συνδέεται με το γενικότερο πρόβλημα της εθνικής ταυτότητας, η προέλευσή της από μια αρχαία γλώσσα κύρους, όπως η αρχαία ελληνική, που στην πραγματικότητα υπήρξε πηγή δανεισμού σχεδόν σε όλες τις γλώσσες του κόσμου, υπήρξαν παράγοντες που ευνόησαν την ανάπτυξη του φαινομένου της συχνά αποκαλούμενης ψευδο-επιστημονικής ετυμολογίας στην Ελλάδα. Βασικός τρόπος λειτουργίας της είναι το κριτήριο της εξήγησης του αγνώστου από το γνωστό, με δηλωμένη την άγνοια της ιστορίας των ευρωπαϊκών γλωσσών και των σχέσεων μεταξύ τους. Το κριτήριο αυτό, σε συνδυασμό με το κριτήριο της φωνολογικής συσχέτισης, αφορούν στο σύνολο σχεδόν των υπό εξέταση περιπτώσεων.

Τα «κριτήρια» αυτά δύσκολα μπορούν να σταθούν απέναντι σε πραγματικά επιστημονικά επιχειρήματα που να βασίζονται στην υποθετική-επαγωγική μέθοδο. Ίσως γιατί η απάντηση δίνεται πριν τεθεί καν η ερώτηση. Η γλωσσολογία του νέου παραδείγματος δεν διατυπώνει υποθέσεις, απλά επιβεβαιώνει τις αρχικές της θέσεις (Sériot κ.ά. 2008: 161). Η έκταση, ο βαθμός καθώς και τα αίτια της διάδοσής της στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία θα μπορούσαν να αποτελέσουν το αντικείμενο μιας ειδικής μελέτης στο πλαίσιο των επιστημών της κοινωνιολογίας και της ιστορίας στο απώτερο μέλλον.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αργυρόπουλος, Β. 2016. *Γλωσσική αρχαιολατρεία. Μια σύγχρονη μυθολογία*. Αθήνα: Σάιτα.
- Αναστασιάδη-Συμεωνίδη, Α. 1994. *Νεολογικός δανεισμός της νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδης.
- Auroux, S. κ.ά., 1983. *La linguistique fantastique*. Paris: Denoël-Clims.
- Baldinger, K. 1973. «À propos de l'influence de la langue sur la pensée. Étymologie populaire et changement sémantique parallèle». *Revue de linguistique romane* 37: 241-273.
- Bauer, L. 2006. «Folk etymology». Στο Brown, K. (εκδ.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Amsterdam: Elsevier, 520-521.
- Bebermeyer, R. 1974. «Zur Volksetymologie: Wesen und Formen». Στο *Sprache und Sprachhandeln: Festschrift für Gustaf Bebermeyer*. Hildesheim & New York: Olms, 156-187.
- Beekes, R. 2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden: Brill.
- Béguelin, M.-J. 2002. «Étymologie populaire, jeux de langage et construction du savoir lexical». *Semen*, 15. URL: <http://semen.revues.org/2414>
- Γεωργακάς, Δ.Γ. 1947-1948. «Περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν Σαρακατσαναίων καὶ τοῦ ὀνόματος αὐτῶν». *Ἀρχεῖο τοῦ Θρακικοῦ Λαογρ. καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ* 14: 193-270.
- Chantraine, P. 1968-1977. *Dictionnaire étymologique de la langue grecque. Histoire des mots*. Paris: Klincksieck.
- Chauveau, J.P. 1994. «Discours étymologique des locuteurs, des militants, des linguistes à propos des rapports du gallo et du breton». Στο Chambon, P. & Ludi, G. (εκδ.), *Discours étymologiques*. Bern: Vox Romanica, 47-61.
- Coates, R. 1987. «Pragmatic Sources of Analogical Reformation». *Journal of Linguistics* 23: 319-40.
- Etymonline = *Online Etymology Dictionary*. URL: <https://www.etymonline.com>
- Förstemann, E. 1852. «Über deutsche Volksetymologie». *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 1: 1-25.
- Friedrich, J. 1935. «Zwei kleinasiatische Lallwörter». *Glotta* 23: 207-213.
- Geeraerts, D. 2002. «The Scope of Diachronic Onomasiology». Στο Agel V. κ.ά. (εκδ.), *Das Wort: Seine strukturelle und kulturelle Dimension*. Tübingen: Niemeyer, 29-44.

- Haiman, J. 1980. "The Iconicity of Grammar: Isomorphism and Motivation", *Language* 56: 415-440.
- Josephson, N.S. 1987. *Greek linguistic elements in the Polynesian Languages: Hellenicum Pacificum*. Heidelberg: Winter.
- Κατσούδα, Γ. & Νάκας, Θ. 2013. *Όψεις της νεολογίας. Σύμπτυση και επανετυμολόγηση*. Αθήνα: Πατάκης.
- Liddell, H.G. & Scott, R. 1996: *A Greek-English Lexicon, revised and augmented by Sir H.S. Jones*. Oxford: Clarendon Press.
- Mayer, E. 1962. *Sekundäre Motivation. Untersuchungen zur Volksetymologie und verwandten Erscheinungen im Englischen*. Αδημ. διδακτορική διατριβή, Universität Köln.
- Michel, S. 2015. "Word-formation and folk etymology". Στο P.O. Müller, I. Ohnheiser, S. Olsen, & F. Rainer (εκδ.), *International Handbook of the Languages of Europe*. τ. 2. Berlin/NewYork: Mouton de Gruyter, 1002-1020.
- Μωυσιάδης, Θ. 2005. *Ετυμολογία. Εισαγωγή στη Μεσαιωνική και Νεοελληνική Ετυμολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2010. *Ετυμολογικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικογραφίας.
- Μωυσιάδης, Θ. 2011. «Ιεράρχηση κριτηρίων στην ετυμολογική έρευνα». *Γλωσσολογία* 19: 45-55.
- Μωυσιάδης, Θ. & Κατσούδα, Γ. 2011. «Ο ρόλος της λαϊκής ετυμολογίας στη διδασκαλία της ορθογραφίας». *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα* 31: 351-356.
- Ευδόπουλος, Γ. 2008. *Λεξικολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Olschansky, H. 1996. *Volksetymologie*. Tübingen: Niemeyer.
- Orr, J. 1953. «L'étymologie populaire». *Revue de Linguistique Romane* 18: 129-142.
- Oxford Dictionary of English Etymology*. 1994. Oxford: Oxford University Press.
- Palmer, A. S. 1882. "Folk-etymology". *A Dictionary of Verbal Corruptions or Words Perverted in Form or Meaning, by False Derivation or Mistaken Analogy*. London: George Bell & Sons.
- Paveau, M.-A, 2007. "Les normes perceptives de la linguistique populaire", *Langage et société* 119: 93-109.
- Παναγιωτόπουλος, Π. 2005. «Εναλλακτικές ιδεολογίες και κινήματα. Αντισυμβατική γνώση και πολιτικός κομπορμισμός στη σύγχρονη Ελλάδα». *Πρακτικά του Συνεδρίου Όψεις του σύγχρονου ανορθολογισμού*. Αθήνα: Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού, 195-220.

- Πλακογιαννάκης, Κ.Ε. 2001. *Τιμητικοί τίτλοι και ενεργά αξιώματα στο Βυζάντιο: Εθιμοτυπία, Διοίκηση, Στρατός*. Θεσσαλονίκη: Ιανός.
- Reichler-Béguelin, M.-J. 1995. «Saussure et l'étymologie populaire». *Linx* 7: 121-138.
- Rundblad, G. & Kronenfeld, D. 2000. "Folk-etymology: haphazard perversion or shrewd analogy". Στο J. Coleman & C. J. Kay (επιμ.), *Lexicology, Semantics and Lexicography*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 87-106.
- Rundblad, G. & Kronenfeld, D. 2003. "The inevitability of folk-etymology. A case of collective reality and invisible hands". *Journal of Pragmatics* 35: 119-138.
- Σαραντάκος, Ν. 2007. *Γλώσσα μετ' εμποδίων*. Αθήνα: Εκδόσεις Εικοστού Πρώτου.
- Saussure, F. de 1916. *Cours de linguistique générale*. Lausanne-Paris: Payot.
- Σελλά, Ε. 2006. *Κοινωνία και Διγλωσσία. Η κοινωνιογλωσσολογική πλευρά της γλώσσας. Η ελληνική πραγματικότητα*. Αθήνα: Προσκήνιο.
- Sériot, P., Bulgakova, E. & Eržen, A. 2008. «La linguistique populaire et les pseudo-savants». *Pratiques* 139-140: 149-162.
- Tournier, M., 2002. *Des sources du sens. Propos d'étymologie sociale* 3. Lyon: ENS éditions. Collection Langages.
- Trubetzkoy, N. S. 1939. "Gedanken über das indogermanenproblem". *Acta Linguistica* 1: 81-89.
- Φλιάτουρας, Α. 2017. «Παρετυμολογία και μορφολογία – Μύθος και πραγματικότητα». *Γλωσσολογία* 25: 35-43.
- Φραγκουδάκη, Α. 2001. *Η γλώσσα και το έθνος 1880-1980. Εκατό χρόνια αγώνες για την αυθεντική ελληνική γλώσσα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Wartburg W., 1946. *Problèmes et méthodes de la linguistique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Yahuda, J. 1982. *Hebrew is Greek*. Oxford: Becket.
- Χαραλαμπίκης Χ. 1997. «Ασύλληπτες περιγραφές γονιμοποιήσεων του ευρωπαϊκού λόγου από την ελληνική γλώσσα». *Θαλλώ* 9: 243-251.
- Χατζιδάκις, Γ. 1915-1916. *Ακαδημεικὰ ἀναγνώσματα. Τόμος 3: Γενική Γλωσσική*. Αθήναι: Σακελλάριος.